

DEN NORSKE LATINITET – NOEN SPREDTE TEKST- KRITISKE ERFARINGER

Egil Kraggerud

Norwegian Latinity – Some Scattered Text Critical Experiences: The author comments on some textual corruptions or difficulties found in Norwegian printed texts in Latin. Owing to the long distance between printer (Lübeck) and author (Oslo) some of these are special. He adds a couple of difficulties still lurking in medieval texts from Norway recently published.

Mine tanker går ved en anledning som denne nesten 30 år tilbake i tid til den gang jeg i 1987 ble lokket ut av min antikk-klassiske tilværelse for å ta del i det nordiske nylatinprosjekt i regi av NOS-H. At Minna Skafte Jensen stod frem som den sterke *prima motrix*, i følge med en rekke yngre dyktige latinister på dansk side – Peter Zeeberg snart godt synlig blant dem – gjorde dette midlertidige skifte av fagfelt straks til noe mer enn en episode for meg. Da jeg ble stilt overfor utgivelsesoppgaver fra det norske område, ble det nærmest over bordet forsikret meg hvilken forenklet tekstkritisk oppgave jeg ville stå overfor som tradisjonell klassiskfilolog – det dreide seg jo bare om å gjengi tekster som forfatterne selv hadde overvåket trykningen av.

Dette utviklet seg imidlertid snart til en tekstkritisk forskole av overraskende art. I stedet for å kunne lene seg relativt sorgløst på sobre Oxford- eller Teubnertekster og lærde kommentatorer, ble man kastet ut på dypt vann. For meg har dette vært en lærerik og givende prosess som jeg i ettertid har kunnet bringe med meg tilbake til studiet av Vergils og Horats' tekster. Nedenfor skal jeg få gi noen smakebiter fra denne prosessen.

For den fattige og tynt befolkede provins Norge hadde sine særegenheter. I tilfeller der man først overveiet en offset gjengivelse av det opprinnelige trykk som utgavens venstreside, så man snart at det var edisjonsmessige utfordringer man ikke kunne gå utenom. Disse grunnet seg ikke minst på den fysiske avstand mellom trykker og forfatter.

To av de første tekstene ble fremlagt i *Kongehyllest. Skrifter av J. J. Wolf og H. Gunnarsson* (Kraggerud (ed.) 1991). Biskop Jens Nilssøns svigersønn,

dansken Jakob Wolf (1554–1635), holdt 5. juni 1588 en gravtale i Oslo over Frederik II, en såkalt *Cenotaphium*, i Oslo Skole, to måneder etter kongens død. Denne tale ble trykket med tilhørende forord senere samme år i Stephan Mylianders trykkeri i Rostock. Det forekom meg at det bare ville være et halvt arbeide å reprodusere teksten som facsimile. Den digitale revolusjon og internetts allmenne tilgjengelighet hadde man ennå ingen anelse om rundt 1990. Men hadde vi kjent til den utvikling som skulle komme, ville det bare ha gjort oss enda tryggere i troen på at den aktive edisjonsfilolog også hadde en viktig oppgave med nylatinske tekster: En utgiver burde formidle sin forståelse for å jevne veien for andre. Derfor valgte jeg sammen med øvrige deltagere i mitt nylatinseminar å ta selve tekstutformingen alvorlig. Vi delte prosateksten inn i §§ og gjorde rede for de prinsipper som ble fulgt med hensyn til tegnsetting, eventuell oppløsning av forkortelser, bruk av store bokstaver og valg av ortografi.

Hvorvidt forfatteren hadde anledning til korrekturlesning av førstetrykket, kjenner vi strengt tatt ikke til i det enkelte tilfelle. En *corrector* i trykkeriet har i alle fall hatt et mer selvstendig ansvar enn vi vanligvis tenker oss. Men Wolf selv har etter en tid kunnet gjøre en del tilføyelser til den tekst han har sendt fra seg. De er trykt bak i det eksemplar av talen som finnes i Det Kongelige Bibliotek i København. Under overskriften *Omissa* har Wolf gjort ni rettelser; to av dem er innarbeidet i det endelige trykk, to av de resterende syv dreier seg om små, men opplagte feil i latinen, men de fem øvrige er tilføyelser til teksten, åpenbart gjort i den hensikt å gjøre talen enda litt mer hedrende og ‘riktig’ overfor kongehuset. Korrektur har altså ikke bare resultert i rettelser av feil, men i forbedringer i et flertall av tilfellene. Dette skille mellom rettelse og forbedring har alltid siden vært vesentlig for meg og skjerpet min oppmerksomhet rundt viktigheten av først av alt å diagnostisere den overleverte feil. Men for Wolf var det en viktig tilleggsside ved korrekturen å fremme sin egen karriere på best mulig måte. Dette siktepunktet har kanskje gjort at han har kommet til å overse en rekke mer banale feil som vi som utgivere har rettet opp på lik linje med forfatterens egne rettelser. Slik mente vi at talen i sin endelige form ville gjenspeile forfatterens *ultima manus*.

Den beste måte å presentere den rettede tekst på er ikke i et kritisk forord, men – og det ser jeg klarere i dag – i form av kritiske opplysninger under teksten (*apparatus criticus*). Bare i et par tilfeller vil det være behov for en diskusjon i tillegg dersom rettelsen i seg selv er diskutabel. Forsøker man med mer eller mindre hell å integrere slike diskusjoner i knappest mulige form i det kritiske apparat, skjer det altfor ofte at apparatet sveller ut og blir uoversiktlig. Bedre er det derfor å la diskusjonene følge i en kommentardel.

*

I Hallvard Gunnarssøns dikt *Akrostikhis* i anledning av Christian IVs hyldest utenfor Akerhus slott, ble problemene større. 15 år etter hyldningsakten ble diktene trykket i Rostock i den samme Mylianders trykkeri. Men flere ting gikk åpenbart galt underveis. Det sentrale bukoliske dikt i Gunnarssøns lille samling av dikt, var riktignok blitt gjenuttgitt i noe forbedret form av en dyktig skolemann i 1870, A. E. Eriksen. Den interessante oppgave ble dermed også å vurdere nyutgavens mangler og fortrinn tekstmessig. Jeg ser nå tilbake med stor glede på de timer, ja dager da jeg arbeidet med disse problemene. Det viste seg å være en filologisk og tekstkritisk skole av første rang (jf. utg. s. 145–148). Den lille bukoliske komposisjon med sin samtale mellom hyrdene Thyrasis og Corydon bød på problemer med attribueringen av linjer til de to. Den som har arbeidet med det greske drama, eller for så vidt også med Theokrits dramatiske idyller og Vergils ekloger, er ikke ukjent med problematikken.

To problemer ble især diskutert i vårt utgiverseminar. Idet den unge kongen (= Daphnis) stevner inn mot Oslo havn for fulle seil, lyder denne fanfare av en hilsen fra havguden Triton:

Felici labere pinu,
Magnorum Juvenis Regum generosa propago.
Te pia facta regant, te sydera cuncta benigno
Respiciant vultu, faveat fortuna, malorum
Immunem multos te servet Juppiter annos
Omnipotens, idem te corporeisque solutum
Nexibus **ad patrij ducat vestigia regni.**

Seil frem på lykkelig skip, du unge og edle ætling av mektige konger. Måtte fromme handlinger lede deg, måtte alle stjerner følge deg med nådig blick, måtte lykken begunstige deg, og måtte den allmechtige Juppiter bevare deg for ulykker i mange år og den samme føre deg, når du blir løst fra legemets bånd, til

Hva menes her med *ad patrij ducat vestigia regni*? *Patrium regnum* kan ikke sikte til Frederik II's rike, men må gå på den himmelske fars rike; da er det nærliggende å konjisere *fastigia* istedenfor *vestigia*. De siste ord av Tritons ønske blir dermed: "din Faders høye rike". Feilen skyldes påvirkning av ofte brukte vendinger som *insistat paternis vestigiis* og *sequi vestigia parentis*. Jeg mistenker at trykkeriets egen faktor i beste mening har forvansket stedet.

Så skildres landstigningen og hvordan den unge konge, mens han beundrer festningens murer og vollgraver, ledsages inn i følge med byens stormenn: *Ut vero appulerat, venienti protinus ultro / magnanimi occurrunt proceres et rite salutant. / Rite sulatato felicia cuncta precantur, / excipiuntque hilares comitesque sequuntur in arcem* (Så snart han var kommet til land, trådte straks av seg selv høymodige stormenn gjesten i møte og hilste ham etter

skikk og bruk. Og da de hadde hilst ham slik, ønsket de ham all lykke. Muntre tok de imot ham og ledsaget ham inn i festningen). Den følgende morgen (den beskrives med episke praktvendinger) kommer Christian ridende sammen med stormennene for å motta kongehyldesten på festningplassen.:

Reddideratque diem radijs flagrantibus orbi,
Magna cum Daphnis procerum stipante caterva
Imperij fasces vehitur capturus ad arcem.

Føbus hadde gitt verden dagen tilbake med sine brennende stråler, da Dafnis kom ridende til [men jf. nedenfor] festningen, omgitt av en stor skare adelsmenn, for å motta maktens insignier.

Her stod man overfor et kinkig problem. Inger Ekrem, deltager i seminaret, bemerket at kong Christian ikke med noen rimelighet kunne sies å komme ridende *til* festningen. *Ad arcem* kunne m.a.o. ikke høre til *vehitur*. Hun foreslo derfor å rette til *ab arce*. Lektor Hilde Sejersted pekte som støtte for forslaget på nærheten til *Aeneiden* 2. 40–41: *Primus ibi ante omnis magna comitante caterva/ Laocoon ardens summa decurrit ab arce*. Dette forslag blir nærmest bevist av det andre hylstediktet som følger på “Daphnis”; her skildres den samme begivenhet slik: ... *tandem Dux alta venit ab arce/ egregie ornatus, magna comitante caterva* (endelig kom fyrsten fra den høye borg, herlig smykket og ledsaget av en stor skare). Jeg lot allikevel *ad arcem* bli stående i teksten siden det kunne la seg forstå til *imperij fasces capturus*. Jeg var likevel så meget i tvil at jeg i min oversettelse gjenga rettelsen *ab arce*. Jeg er i dag overbevist om at mine to seminardeltagere hadde fullstendig rett og at teksten burde ha vært deretter.

*

I 2003 utkom på forbilledlig vis *Historia Norwegie*¹ ved Inger Ekrem (posthumt) og Lars Boje Mortensen og med oversettelse til engelsk av Peter Fisher, et prosjekt som jeg hadde den glede å kunne følge på nært hold. Det dreide seg om den første (ufullstendig bevarte) Norgeshistorie på latin, utvilsomt kommet i stand som følge av det behov for en historie for landet som meldte seg da Nidaros (Trondheim) ble erkebispesete i 1153. Ekrem og Mortensen har bl.a. forbedret teksten til den viktige Prologen i forhold til den tidligere utgiver Storm 1881, men flere problemer gjenstår likevel i den problematisk overleverte tekst. Jeg nøyer meg her med vanskelighetene i åpningen: *[Tull]ius in philosophie tractatu suo laudans amicitiam, cum de ceteris eius bonis ageret, inter [ca]ros amicos nichil fere difficile fore*

¹ *Historia Norwegie* 2003.

me[m]init (Cicero in his philosophical treatise, while praising friendship and dealing with all its other benefits, mentions that almost no difficulties will exist between loving friends). Peter Fisher som stod for denne oversettelsen, var den første som så at navnet *Philostratus* (hos Storm) representerte en feilaktig gjetning: manuskriptet hadde ‘philtratu’ som ved nærmere betraktning inneholdt to abbreviaturer: ‘phili’ (i form av *philē*) utvilsomt å forstå som en forkortelse av *philosophie* samt ‘stratu’ (tatt som *trātu*) hvilket vanskelig kunne forstås som noe annet enn *tractatu*. På dette grunnlag konjiserter Mortensen, like overbevisende, *Tullius*, dvs. M. Tullius Cicero, som det manglende forfatternavn. Jeg betrakter disse to forbedringene i kombinasjon som en av de mest bemerkelsesverdige oppdagelser i våre norske middelalderskrifters overleveringshistorie. Men utgivernes oversettelse av *Tullius in philosophie tractatu* som “Cicero in his philosophical treatise” var ikke like overbevisende, snarere en smule vill-ledende. Betydningen må etter min mening være “Tullius i sin behandling av filosofien” (“T. in his treatment of philosophy”, “T. dealing with philosophy”) for *tractatus* har betydningen ‘behandling’ allerede i klassisk latin (cf. *OLD* s.v. 3, e.g. *tractatus aequi et boni* Quintilian 12.2.15). I selve åpningen anlegger forfatteren et fugleperspektiv på sitt emne: han presenterer den filosofiske autoritet par excellence på latin og viser at han er fullt klar over at vennskapstemaet er et av de emner Cicero behandlet som filosof. Han viser spesielt til Ciceros *Orator* (§33) når han peker på at det praktisk talt ikke finnes noen vanskelighet mellom kjære venner. Denne henvisningen fra forfatterens side røper at han bl.a. har lagt åpningen av skriftet *Orator* til grunn for sin adresse til sin velynder og lærer Agnellus. Sammenligner man *Orator* kap. 1, får man den opplagte restitusjon av det tapte ord i Prologus 2: *ad quod [rogo]r², uolens nolens aggredi temptabo*.

*

Jeg var derfor blitt litt klokere av erfaring i 2004 da vi utga Jens Nilssøns latinske skrifter i *Johannes Nicolai. Biskop Jens Nilssøns latinske skrifter* (Kraggerud (ed.) 2004). *Apparatus criticus* ble tatt i bruk supplert i utvalgte tilfeller av kommentarer i et appendiks. I diktet *Elegidion* gir biskopen uttrykk for sin dype sorg over sin lille datters uventede død.

His etenim uehemens imis succensa medullis
Huc patrij patrium pectus amoris agit
Impellitque ut ei, quae primo intercidit æuo,
Flebilibus faciat iusta suprema sonis

² I stedenfor utgavens *poscor*.

For derved er en voldsom ... blitt tent dypt i min marg; den driver og leder mitt faderhjerne til å vise henne som falt fra i sin tidligste alder, den siste ære i klagende toner ...

Her vil en analyse vise at *patrium pectus* ikke kan være subjektet for *agit* og *impellit* på grunn av hunkjønnspartisippet *succensa*. Det forlanges altså et hunkjønnssubjekt for disse verbene. Dessuten er gjentakelsen *patrij patrium* suspekt (ingen brukbar polyptoton); enten *patrij* eller *patrium* har sannsynligvis fortrent det substantiv i hunkjønn som tjente som subjekt for verbalene. Det manglende begrep i sammenhengen syntes å være et uttrykk for 'kjærlighets-sorg' eller '-smerte'. Da rant meg i hu et vers fra møtet mellom Aeneas og Dido i underverdenens *Lugentes Campi*: *hic, quos durus amor crudeli tabe peredit*. Dermed kunne den korrupte pentameterlinjen restitueres med en høy grad av sikkerhet som *Huc tabes patrium pectus amoris agit* (eller evt. som *Huc patrij tabes pectus amoris agit*).

*

For tiden beskjeftiger jeg meg med de norske middelalderskriftene *Historia de antiquitate regum Norwagiensium* av Theodoricus Monachus og *Passio et miracula beati Olavi*, begge fra siste halvdel av det 12. århundre. Om det første av disse skriftene ønsker jeg ikke å si annet på det nåværende tidspunkt enn at jeg håper å kunne avslutte min edisjon og kommentar i løpet av inneværende år. Av det siste skriftet har vi nå en grunnleggende utgave av samtlige tekstvitner ved Lenka Jiroušková.³

I *Miracula* XXIX heter det: *Illud quoque memorandum, quod in provintia Europa trans montes australes nuper euenisse multorum assertione cognouimus*, hvilket er slik oversatt av Devra Kunin (2001): "Also worthy of note is an event which happened recently, as we know from the statements of many, in a part of Europe beyond the southern mountains." Men ordet *Europa* er utvilsomt korrupt, og den riktige lesemåten kan neppe være noe annet enn *euroa*: 'sydøstlig'. Hendelsen hører altså ikke hjemme i en fjernere del av Europa, men godt innenfor Norges grenser.

³ Jiroušková (ed.) 2014.

Litteratur

- Historia Norwegie* 2003. *Historia Norwegie*, ed.: Inger Ekrem & Lars Boje Mortensen, trans.: Peter Fisher, Copenhagen.
- Jiroušková, Lenka (ed.) 2014, *Der heilige Wikingerkönig Olav Haraldsson und sein hagiographisches Dossier*. Text und Kontext der Passio Olavi (mit kritischer Edition). Band I Untersuchung. Band 2 Edition und Bildmaterial, *Mittellateinische Studien und Texte* vol. 46,1 & 2, Leiden & Boston.
- Kraggerud, Egil (ed.) 1991, *Kongehyllest*. Skrifter av J. J. Wolf og H. Gunnarsson, Oslo.
- Kraggerud, Egil (ed.) 2004, *Johannes Nicolai. Biskop Jens Nilssøns latinske skrifter*, Oslo.
- Kunin, Devra (tr.) and Carl Phepstead (ed.) 2001, *A History of Norway and the Passion and Miracles of the Blessed Óláfr*, London (*Viking Society for Northern Research Text Series XIII*).

